

การบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4

School Administration According to the Four Iddhipāda Principles

ว่าที่ ร.ต.สุวัชชัย มงคลธง

Acting Sub Lt Suwatchai Mongkolthong

นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Degree of Doctor of Education, Buddhist Educational Administration,
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: watsena1618@gmail.com

เผด็จ จงสกุลศิริ

Padet Jongsakulsiri

ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Department of Educational Administration, Faculty of Education,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: padet.jong@mcu.ac.th

ตอบรับบทความ (Received) : 15 ธันวาคม 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 20 ธันวาคม 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 25 ธันวาคม 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 31 ธันวาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 โดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา และหลักอิทธิบาท 4

ผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีความต้องการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป ในส่วนหลักธรรม หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา เมื่อนำผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ไปพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา มีแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม คือ ผู้บริหารควรมีความรับผิดชอบในการกำหนดแผนการเรียนการสอนที่ตอบสนองต่อความต้องการและพัฒนาของนักเรียน โดยให้คำแนะนำและสนับสนุนครูในการพัฒนาวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพและนำเสนอไอเดียใหม่ ๆ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้บริหารควรสนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ช่วยในการพัฒนาทักษะทางวิชาการและพฤติกรรมของนักเรียน เช่น การแข่งขันทางวิชาการ กิจกรรมศิลปะ กีฬา และโครงการพัฒนานักเรียนทั้งด้านอารมณ์และสังคม ผู้บริหารควรมีระบบติดตามและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถปรับปรุงแผนการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เหมาะสมต่อความต้องการและพัฒนาของนักเรียน มีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอาชีพ เพื่อให้นักเรียนพร้อมที่จะเข้าสู่สังคมและตลาดแรงงานในอนาคต ควรสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา โดยการให้โอกาสในการทดลอง สนับสนุนโครงการวิจัยของนักเรียน และสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ การบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 นี้มุ่งเน้นที่การพัฒนานักเรียนทั้งด้านทางวิชาการและพฤติกรรม เพื่อให้พร้อมที่จะเป็นสมาชิกของสังคมและมีความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในอนาคต

คำสำคัญ : การบริหารสถานศึกษา อิทธิบาท 4 ผู้บริหารสถานศึกษา

Abstract

This academic article aims to study the administration of educational institutions according to the Four Iddhipāda Principles. The study involves an examination of documents, research papers, theoretical concepts related to educational administration, and the Four Iddhipāda Principles.

The results of the study on the administration of educational institutions according to the Four Iddhipāda Principles reveal that school administrators have a need to manage educational institutions based on these principles. This includes the management of academic affairs, personnel management, budget management, and general administration. The Four Iddhipāda Principles consist of "Chanda" (enthusiasm), "Viriya" (effort), "Citta" (mindfulness), and "Vimansa" (wisdom). When applying the results of the study to enhance the quality of educational institutions in alignment with the roles and responsibilities of educational administrators, certain ideal practices are identified. Administrators should take responsibility for planning teaching strategies that meet the needs and development of students, providing guidance and support to teachers in developing effective teaching methods, and introducing new ideas to stimulate student learning. Administrators should support activities that contribute to the development of academic and behavioral skills, such as academic competitions, arts, sports, and projects that focus on emotional and social development. Monitoring and evaluating student learning outcomes regularly are essential for continuous improvement, allowing for adjustments to teaching plans and various learning activities to meet students' needs and development.

Moreover, administrators should organize activities or projects that promote the development of skills necessary for future careers, preparing students for entry into society and the labor market. Creating a learning environment that fosters creativity and problem-solving is crucial, providing opportunities for experimentation, supporting student research projects, and integrating technology into learning.

The administration of educational institutions based on the Four Iddhipāda Principles emphasizes the development of students both academically and behaviorally. This approach aims to prepare students to be active members of society and to have the ability to respond to the future needs of the community.

Keywords: Educational Administration, the Four Iddhipāda Principles, Educational Administrator

1. บทนำ

การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิตของเราทุกคน และเป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหาองค์ความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันในการทำงาน และสร้างความสำเร็จในชีวิต เราทุกคนปฏิเสธไม่ได้ว่าการศึกษา นั้น ส่งผลกระทบต่อสังคมโลกในปัจจุบัน พวกเราแต่ละคนต้องแสวงหาหลักสูตร สถาบันการศึกษา หรือสถานศึกษาที่สำคัญ ๆ เพื่อรวบรวมความรู้ได้อย่างจริงจังและในอนาคต ระบบโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โลกทัศน์ส่งผลกระทบต่อหลายสิ่งหลายอย่างในสังคม ไม่เว้นแม้กระทั่งระบบการศึกษาที่ต้องได้รับการพัฒนาปรับปรุงใหม่ เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดความทันสมัยและกระบวนการจัดการเรียนรู้กับผู้เรียน และนำองค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การจัดการศึกษาถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คนดีที่มีความรู้และเป็นคนที่มีความสุข หลักการสำคัญ คือ การศึกษาตลอดชีวิตของผู้คน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (มาตรา 8) ผู้เรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด (มาตรา 22) ให้ความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการบูรณาการ (มาตรา 23) จัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน มีการฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์และปฏิบัติจริง คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน ใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมให้เกิดการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา (มาตรา 24) จากการศึกษาตลอดชีวิต ได้กำหนดการศึกษาออกเป็น 3 รูปแบบ (มาตรา 15) การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย¹

สาเหตุหลักที่ทำให้คุณภาพการศึกษาของประเทศไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน คือ คุณภาพการจัดการศึกษาไม่ได้มาตรฐานและไม่ตรงกับสภาพที่เป็นอยู่ คุณภาพของ

1. กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, (กรุงเทพฯ: cursaladpraw, 2546).

บุคลากรทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ หลักสูตรการเรียนการสอนไม่เป็นไปตามบริบทชุมชน การขาดมุมมอง หรือโลกทัศน์ทางการศึกษาที่แคบ การขาดการเชื่อมโยงหรือบูรณาการระหว่างสังคมกับสถาบันการศึกษา และเนื้อหาของสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศไทย การเสริมสร้างพัฒนาให้เด็กและเยาวชนได้ เติบโตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพและมีคุณธรรม และเห็นความสำคัญในการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนไทยเห็นความสำคัญในการศึกษาศาสนาที่ตนนับถือ สามารถใช้เป็นหลักยึดในการดำรงชีวิตอย่างมีสติ มีความสุข สนุกสนานเข้าใจได้ง่าย ด้วยรูปแบบกิจกรรมที่ชัดเจนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และทันสมัยสังคม จะทำให้เยาวชนมีจิตสำนึกในการดำรงชีวิตด้วยคุณธรรมความดีงามแล้ว หลักอิทธิบาท 4 นับว่าเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเหมาะสำหรับการเรียนรู้ที่จะปลูกจิตสำนึกเยาวชนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารสถานศึกษามีความสำคัญและโดดเด่นอย่างมากต่อการเรียนรู้ของเยาวชน เนื่องจากเส้นทางนี้ช่วยสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางวิชาการและพฤติกรรมของนักเรียนได้อย่างครบถ้วน นี่คือเหตุผลที่สนับสนุนให้ผู้เขียนหยิบยกหลักธรรมนี้มาศึกษาเป็นบทความวิชาการ มุ่งเน้นการบริหารที่ช่วยในการพัฒนาทักษะทางวิชาการของนักเรียน โดยการสนับสนุนและสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เต็มไปด้วยทัศนคติบวก การประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ทำให้ผู้บริหารสามารถปรับปรุงแผนการเรียนรู้ให้เหมาะสมและเข้มงวดต่อความต้องการของนักเรียน หลักอิทธิบาทนี้ช่วยให้นักเรียนได้รับการสนับสนุนในการพัฒนาทักษะและสมรรถนะทั้งทางวิชาการและพฤติกรรม เช่น การมีทักษะในการแก้ปัญหา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการสร้างความรับผิดชอบ

เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกด้านศีลธรรมและจริยธรรมของเยาวชนไทยที่ติดตามในการขับเคลื่อนประเทศชาติไปในทิศทางที่สวยงาม โดยแนะนำหลักธรรมะในหนังสือธรรมะของพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นเอกสารทางศาสนาที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสนับสนุนให้เยาวชนไทยเกิดความ

สงสัยในรูปแบบแคมเปญสื่อเชิงนวัตกรรม แตกต่างจากการเรียนรู้แบบเดิม ๆ ด้วยวิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งการบูรณาการเป็นการผสมผสานพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เป็นการผสมผสานระหว่างวิทยาศาสตร์ให้เข้ากับพระพุทธศาสนาหรือปรับพุทธศาสนาให้เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นที่ยืนยันได้ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่เข้ากันได้กับทุกศาสตร์ วิทยาศาสตร์สอนให้คนฉลาด ศาสนาสอนให้เป็นคนดี ถ้าทั้งศาสตร์และศาสนาทำงานร่วมกันในการบริหารการศึกษา สังคมจะได้คนดีและคนเก่ง เป็นกรณีศึกษาการเสริมสร้างการศึกษาหลักศาสนาผ่านสื่อออนไลน์ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและเสริมสร้างคุณธรรมในวัยเยาว์ ความประพฤติดี สามารถนำความรู้ที่ได้มาในการศึกษา การดำเนินชีวิต เพื่อเสาหลักในการพัฒนาประเทศในอนาคต ทริพยากรณ์มนุษย์อันทรงคุณค่า

จากเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 และมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนดและบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติ

2. เนื้อหา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษาเป็นกระบวนการบริหาร การพัฒนา และปรับปรุงวิธีการบริหารงานด้านต่าง ๆ เพื่อนำสถานศึกษาไปสู่ความก้าวหน้า ส่งเสริมความเจริญด้านความคิดความรู้ควบคู่กับการสอดแทรกคุณธรรมแก่นักเรียนเพื่อให้ได้นักเรียนที่มีคุณภาพ โดยการดำเนินงานร่วมกับกลุ่มบุคคลมีอาชีพและชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้บริการทางการศึกษาแก่สมาชิกในสังคมตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ² ผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2. ศิลปชัย อ่วงตระกูล, “การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดการศึกษาพิเศษเรียนร่วมสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 4”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2553), 8.

พรหมพรช หัตถวงษ์³ ได้สรุปว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมกันของบุคลากรภายในสถานศึกษาและคณะบุคคลต่าง ๆ ของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อวางแผนการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษาในหลักการบริหารงาน 4 งาน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคลากร การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป

วิโรจน์ สารรัตน์⁴ กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาเป็นการจัดการศึกษาแนวใหม่ที่มุ่งให้สังคมทุกส่วนมีส่วนร่วมและรับผิดชอบการจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต มีเครือข่ายแหล่งเรียนรู้โดยการกระจายอำนาจให้สถานศึกษามีความคล่องตัวและตัดสินใจดำเนินงานในขอบเขตที่รับผิดชอบโดยให้ประชาชน องค์กรต่าง ๆ มีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 30 กำหนดภารกิจสถานศึกษาไว้ 11 ประการ ดังนี้

1. สถานศึกษามีหน้าที่จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการให้การศึกษ เพื่อประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมให้บรรลุความมุ่งหมายที่กำหนดซึ่งเป็นการศึกษาตลอดชีวิต

2. จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ทั้งนักเรียนปกติ นักเรียนพิการ นักเรียนด้อยโอกาส และนักเรียนที่มีความสามารถพิเศษ

3. จัดการศึกษาโดยใช้รูปแบบการจัด 3 รูปแบบ คือ ในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย

4. ปฏิรูปการเรียนรู้ตามหลักการและแนวทางที่กำหนดไว้ เช่น จัดตามธรรมชาติ และศักยภาพของผู้เรียนแต่ละวัย และแต่ละคนจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในและนอกโรงเรียนตลอดทั้งจัดการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง

5. จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยปรับใช้หลักสูตรแกนกลางให้เหมาะกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นที่ตั้งโรงเรียน

3. พรหมพรช หัตถวงษ์, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการพัฒนาท้องถิ่น สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, *วิทยานพนธ์ปริญาดุษฐ์บัณฑิต*, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2562), 28.

4. วิโรจน์ สารรัตน์, *การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ์, 2542), 11.

6. จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ประชาชนในชุมชน โดยให้การศึกษาอบรมตามความจำเป็นและความเหมาะสม

7. จัดให้มีการวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ ตลอดทั้งส่งเสริมให้ใช้กระบวนการวิจัยในการเรียน

8. บริหารจัดการโรงเรียนตามการกระจายอำนาจบริหาร ทั้งด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณและด้านบริหารทั่วไป สอดคล้องกับหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียเต็มที่

9. จัดการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งคุณภาพภายในและภายนอก ตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาที่กำหนด

10. พัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรอื่นเพื่อจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับแนวทางหลักการที่กำหนดตามการปฏิรูปการศึกษา

11. แสวงหาเทคโนโลยีภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน⁵

Hariss⁶ ได้จำแนกการบริหารโรงเรียนตามหน้าที่ภายในโรงเรียนเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) งานบริหารด้านวิชาการ 2) งานบริหารด้านบุคลากร 3) งานบริหารด้านธุรการ 4) งานบริหารด้านกิจกรรมนักเรียน และ 5) งานบริหารทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ⁷ ได้กำหนดวิธีการบริหารงานโรงเรียนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 39 เป็น 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ซึ่งทำให้สถานศึกษาหรือโรงเรียนมีความคล่องตัวในการบริหารงานมากขึ้นและสอดคล้องกับการบริหารงานโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-based management) ดังนี้

5. อีระ รุญเจริญ, *ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, 2553), 33–34.

6. Harris, *Supervision behavior in education*, (New York: Prentice-Hall, 1963), 194.

7. กระทรวงศึกษาธิการ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์ลาดพร้าว, 2546), 32.

1. การบริหารงานวิชาการ สถานศึกษาจะสามารถบริหารงานวิชาการได้โดยอิสระคล่องตัว รวดเร็วสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน สถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่นมีมาตรฐานและคุณภาพ และสอดคล้องกับระบบประกันคุณภาพการศึกษาและการประเมินคุณภาพภายในเพื่อพัฒนาตนเองและการประเมินจากหน่วยงานภายนอก พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาการเรียนรู้และการประสานความร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว องค์กรหน่วยงานและสถาบันอื่น ๆ ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยมี 12 ภารกิจ ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาและการส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

2. การบริหารงานงบประมาณ สถานศึกษาจะมีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ มีความคล่องตัวและโปร่งใสตรวจสอบได้ สามารถจัดทรัพยากรอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพเพื่อให้ผลผลิต ผลลัพธ์เป็นไปตามข้อตกลงที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารแบบมุ่งเน้นผลงานเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีต่อผู้เรียน โดยมี 7 ภารกิจ ได้แก่ การจัดทำและเสนอของบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ การตรวจสอบติดตามประเมินผลและรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา การบริหารการเงิน การบริหารบัญชี และการบริหารพัสดุและสินทรัพย์

3. การบริหารงานบุคคล สถานศึกษาจะสามารถดำเนินการบริหารงานบุคคลถูกต้อง รวดเร็ว เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถ มีจิตสำนึก การปฏิบัติภารกิจที่รับผิดชอบ ให้เกิดผลสำเร็จส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาปฏิบัติงานเต็มศักยภาพ โดยยึดมั่นในระเบียบวินัยจรรยาบรรณอย่างมีมาตรฐานวิชาชีพ ยกย่องเชิดชูเกียรติครูและบุคลากรทางการศึกษา ปฏิบัติงานเต็ม

ศักยภาพให้มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนต่อไป โดยมี 5 ภารกิจ ได้แก่ การวางแผนอัตรากำลังและตำแหน่ง การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง การเสริมส่งประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ วินัยและการรักษาวินัย และการออกจากราชการ

4. **การบริหารงานทั่วไป** สถานศึกษาจะสามารถให้บริการสนับสนุน ส่งเสริมประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้การปฏิบัติงานของสถานศึกษามีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลและเพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและผลงานของสถานศึกษาต่อสาธารณชนซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เจตคติที่ดีเลื่อมใส ศรัทธา และให้การสนับสนุนการจัดการศึกษา โดยมี 19 ภารกิจ ได้แก่ การดำเนินงานธุรการงานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร งานเทคโนโลยีสารสนเทศ การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการงบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การจัดทำสำมะโนผู้เรียน การรับนักเรียน การส่งเสริมและการประสานงานการจัดการศึกษาในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัย การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมกิจการนักเรียน การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน การจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น การจัดระบบควบคุมภายในหน่วยงาน งานบริการสาธารณะและงานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล⁸ กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามแนวปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีลักษณะแนวทางและเทคนิคการบริหารงาน 4 งาน ดังนี้

1. **งานวิชาการ** ถือเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการศึกษาในระดับสถานศึกษา เป็นกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้

8. ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล, ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร: ประมวลสาระเรื่องการบริหารจัดการในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน, (กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545), 10-41.

เรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วย การศึกษา ปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาและการนำหลักสูตรไปใช้ การเตรียมการเรียนการสอน การจัดวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนและสื่อการเรียนการสอน การส่งเสริมการสอน การวัดและประเมินผล การดำเนินงานเกี่ยวกับห้องสมุด แหล่งการเรียนรู้ การนิเทศติดตามผล การวางแผน และการกำหนดวิธีดำเนินงานทางด้านวิชาการรวมถึงการประชุมทางวิชาการ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องรู้ เข้าใจ และมีทักษะเกี่ยวกับการบริหารวิชาการโดยเฉพาะการบริหารหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ และโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานวิชาการ ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำทางวิชาการทั้งทางด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน หมายความว่า ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องรู้และเข้าใจกรอบแนวคิดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จนสามารถนำไปดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เป็นไปตามกรอบหลักสูตรแกนกลาง และสนองความต้องการ ความสนใจ และศักยภาพของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และท้องถิ่น รวมทั้งสามารถนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีคุณภาพด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีการเรียนรู้ที่เหมาะสม และการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่เพียงพอเหมาะสม

2. **การบริหารงานบุคคล** ในการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษาต้องให้ความสำคัญทุกกระบวนการขั้นตอนตั้งแต่การพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการสรรหาเพื่อการสรรหา การบริหารงานบุคคล และกระบวนการพัฒนาการส่งเสริมขวัญกำลังใจ เพื่อให้มีผลต่อการปฏิบัติงานตามที่คาดหวัง ทุกขั้นตอนเป็นลักษณะการบริหารโดยองค์คณะบุคคลที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น และยึดหลักตามระบบคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถ (Competence) หลักความเสมอภาค (Equality) หลักความมั่นคง (Security) และหลักความเป็นกลางทางการเมือง (Political neutrality) ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาต้องบริหารงานบุคคลของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จควรยึดหลัก ดังนี้

1) หลักการสำคัญตามระบบคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ หลักความสามารถ หลักความเสมอภาค หลักความมั่นคง และหลักความเป็นกลางทางการเมือง

2) การวางแผนกำลังคน โดยมีข้อมูลบุคคลที่ทันสมัยเพื่อให้สถานศึกษา หรือเขตพื้นที่การศึกษา ใช้ในการบริหารจัดการบุคคลให้บรรลุเป้าหมาย

3) การพัฒนาบุคคล โดยกำหนดนโยบายเพื่อเน้นการสร้างคน เป็นการลงทุนระยะยาวมีการพัฒนาบุคคลอย่างทั่วถึง ตรงความต้องการเป็นรายบุคคล ติดตาม ประเมินผลอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อทำงานได้ ทำงานดี ทำงานเก่ง สอนงานได้ มีการเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่งการดำเนินงาน การโยกย้ายงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนา

4) การส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพ และให้ขวัญกำลังใจ

5) การให้บุคลากรมีส่วนร่วมและปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นเจ้าของ

3. การบริหารงบประมาณ การเงินและระบบบัญชี แนวทางสอดคล้องกับ หลักการกระจายอำนาจการบริหารโดยให้เขตพื้นที่การศึกษาเป็นหน่วยงบประมาณ (Budgeting entity) และหน่วยบริหารการเงิน (Financial entity) ให้สถานศึกษา เป็นหน่วยบริหารการเงินที่สามารถกำหนดความต้องการงบประมาณของตนเอง จึง เป็นไปในลักษณะของการให้ความเป็นอิสระควบคู่กับระบบการตรวจสอบ เพื่อความ โปร่งใสและความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรที่มุ่ง ประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะมีความเป็นอิสระคล่องตัวในการจัดการทรัพย์สิน และหารายได้เพิ่มได้มากขึ้น โดยมุ่งเน้นให้สังคมมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและ ช่วยระดมทรัพยากรและการลงทุนจากแหล่งต่าง ๆ แต่ต้องมีระบบตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการใช้ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและความรับผิดชอบ ภายใต้การบริหารจัดการทรัพยากรที่มุ่งถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งผู้บริหารอาจ นำหลักวงจรการควบคุมคุณภาพ (PDCA) มาใช้ตามความเหมาะสม คือ การวางแผน (Plan) การดำเนินการ (Do) การตรวจสอบ/ประเมินตนเอง (Check) และการปรับปรุง (Act) แต่อยู่ภายใต้ของการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการเสมอเพื่อสอดคล้องกับ การกระจายอำนาจการบริหารจัดการที่ยึดโรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กำกับ ติดตาม ประเมินและ ปรับปรุงให้มากขึ้น ฮิโตชิ (Hitoshi) กล่าวถึง การบริหารงานด้วยระบบวงจรคุณภาพ จัดเป็นกิจกรรมการปรับปรุงและการควบคุมที่ประกอบด้วย การวางแผน การนำไป ปฏิบัติ การตรวจสอบ และการปฏิบัติการแก้ไข โดยการวางแผน การนำแผนที่วาง

ไว้มาปฏิบัติ ตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และถ้าผลลัพธ์ไม่ได้ตามที่คาดหมายไว้ จะมีการทบทวนแผนการเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง⁹

4. การบริหารทั่วไป งานบริหารทั่วไป ประกอบด้วย งานธุรการ งานอาคารสถานที่และงานความสัมพันธ์กับชุมชน ดังนี้

1) งานธุรการ ประกอบด้วย งานสารบรรณ การดำเนินการทั่วไปของสถานศึกษาตามระเบียบแบบแผนของทางราชการ การควบคุมงานเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ เช่น สมุดหมายเหตุ ทะเบียนครู ทะเบียนนักเรียน บัญชีเรียกชื่อ สถิติต่าง ๆ เป็นต้น

2) งานอาคารสถานที่ ประกอบด้วย การจัดสำนักงาน ห้องธุรการ ห้องพักครูห้องพยาบาล ห้องประชุมและห้องอื่น ๆ การดูแลรักษาและปรับปรุงอาคารสถานที่ อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย รวมทั้งการปรับปรุงบริเวณให้มีภูมิทัศน์ที่ดี รมรื่น สะอาด และปลอดภัย

3) งานความสัมพันธ์กับชุมชนประกอบด้วยการให้ความร่วมมือกับชุมชน เช่น ให้ความรู้ให้ยืมอุปกรณ์อาคารสถานที่ให้บุคลากรไปร่วมกิจกรรมในชุมชน รวมทั้งการรับความช่วยเหลือจากชุมชน เช่น ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมบริหารงานโรงเรียน เชิญมาเป็นวิทยากรวิชาชีพ งานความสัมพันธ์กับชุมชนจะมีบทบาทสำคัญมากขึ้นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยเป็นกรรมการสถานศึกษา และการระดมทุนและทรัพยากรทางการศึกษา ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องตระหนักต่อความร่วมมือปฏิบัติงานกับชุมชนอย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ความหมายการบริหารสถานศึกษาไว้ว่า เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของบุคลากรและทรัพยากรต่าง ๆ หรือเป็นกิจกรรมทุกอย่างที่จำเป็นต่อการดำเนินการภายในสถานศึกษาเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษา ซึ่งต้องกำหนด แบบแผน และขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างเป็นระบบให้เกิดประสิทธิภาพ ต้องยึดหลักการ ได้แก่ 1) การตัดสินใจที่

9. อิตชิ คูเมะ, *Management by quality (MBQ)*, แปลโดย ปรีชา สีสานุกรม, (กรุงเทพฯ: ส.เอเชียเพรส, 2554).

ยึดโรงเรียนเป็นฐาน มุ่งให้โรงเรียนมีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเอง ยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ 2) การมีส่วนร่วมที่กำหนดให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือร่วมกำกับติดตามดูแลสถานศึกษา 3) การกระจายอำนาจด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไปที่มีคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ 4) ความรับผิดชอบต่อสามารถตรวจสอบได้เพื่อเป็นหลักประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้น 5) หลักธรรมาภิบาลที่ยึดหลักเป้าหมายให้สอดคล้องต่อสังคมทั้งกระบวนการ ความโปร่งใส และทุกขั้นตอนการดำเนินงานมีผู้รับผิดชอบ และ 6) ความเป็นนิติบุคคลที่ให้สิทธิและอำนาจหน้าที่ ที่กำหนดให้กับโรงเรียนเฉพาะในการบริหารจัดการศึกษา

ไพฑูรย์ สินลารัตน์¹⁰ กล่าวว่า การบริหารจัดการโรงเรียน คือ การที่โรงเรียนได้ดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ ตรวจสอบ และทบทวนกระบวนการบริหารจัดการ ตั้งแต่การตรวจสอบสถานภาพโรงเรียนและความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น ปรับแต่งวิสัยทัศน์และเป้าหมายของโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับหลักสูตรโรงเรียนที่คาดหวัง ทบทวนหลักสูตรสถานศึกษา วางแผนงาน การกำหนดเวลาเรียน โปรแกรมการเรียนรู้จัดรายวิชาพื้นฐานและเพิ่มเติมแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องและส่งผลถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมกันของบุคลากรภายในสถานศึกษาและคณะบุคคลต่าง ๆ ของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อกำหนดการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดประสงค์ของสถานศึกษาในหลักการบริหารงาน 4 งาน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพ

10. ไพฑูรย์ สินลารัตน์, *โรงเรียนผลิตภาพ: สัตตทัศน์เพื่อการจัดการ*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2557), 135-136.

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้ประสบผลสำเร็จในชีวิตและการงานได้ตามความมุ่งหวัง โดยอิทธิบาท 4 ธรรมะที่ใช้ในการทำงาน ประกอบด้วย

1. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
2. วิริยะ คือ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
3. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบในสิ่งนั้น
4. วิมังสา คือ การพิจารณาพิเคราะห์ หรือ ความเข้าใจทำในเหตุผลของสิ่งนั้น

นักวิชาการ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ไว้หลายท่าน ผู้เขียนได้นำมาประกอบการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ มีดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)¹¹ ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เชิงรอง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)¹² ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ มี 4 อย่าง ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตผูกใจ ใช้ปัญญาสอบสวน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)¹³ ได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมะกับการทำงาน ว่า อิทธิบาท 4 คือ ทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่ม ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์

11. พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *การทำงานที่เป็นสุข*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2537).

12. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด, 2549).

13. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538).

ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน ทุกอย่างสอดคล้องกันไปหมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อเราวางรากฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่าง ๆ ในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอาธรรมะอะไรใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาใช้ทุกท่านแทบจะรู้อิทธิบาท คือหลักความสำเร็จ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์¹⁴ กล่าวว่า หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่จะทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ และมีความสุขได้ด้วยความศรัทธา ความเชื่อมั่น เป็นหลักการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ และมีความสุขกับงาน ยิ่งได้รวมพลังกับธรรมข้ออื่นก็จะเพิ่มความสำเร็จเพิ่มความสุขในการทำงานยิ่งขึ้นนั้น เรียกว่า อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ เป็นองค์ธรรมหนึ่งที่จะทำให้การทำงานประสบความสำเร็จ วิริยะ เป็นองค์ธรรมความเพียรที่เกิดจากตนเอง และความเพียรที่บุคคลอื่นช่วยกระตุ้น จิตตะ ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยเสมอ ทำกิจการงานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน ตรวจสอบข้อบกพร่อง เป็นต้น

ราชบัณฑิตยสถาน¹⁵ ได้กล่าวถึงผู้บริหารสถานศึกษา สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสนับสนุนกิจการงานให้ถึงความสำเร็จ อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ อิทธิบาท 4 ได้แก่ **ฉันทะ** คือ ความต้องการที่จะทำ ไฟใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป **วิริยะ** คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง **จิตตะ** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ **วิมังสา** คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณา ใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง

องค์ประกอบของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ

14. สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *การบริหารจัดการแนวพุทธ*, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

15. ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาฎก*, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546).

จิตตะ วิมังสา จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ขออธิบายดังต่อไปนี้

1) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่น ต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ หามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอ ๆ กัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิด จากความรักความศรัทธาของเราจริง ๆ ผืนทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บาง สิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่นศรัทธาอื่น หรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้ สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้า แล้ว พลั้สร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว หากจะฝึกฝนตนเอง อาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราศรัทธาอะไรอยู่ เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไร ก็จะได้พบกับสิ่งนั้นเข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธา ต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศ สรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือ ศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงก็ไม่เข้าถึงอะไร เลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งมุนั้ทุ่มเทเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธา นั้นเอง ขณะเดียวกันก็ลองตรวจสอบตัวเองดูว่าสิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่ท้องครของเรา ศรัทธานั้นตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือหากไม่ตรงกัน ก็เรียนรู้ที่จะให้โอกาสตัวเองไปสู่วัฒนที่ที่เหมาะสมกว่า

2) **วิริยะ** คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้ และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้ รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้น ๆ ดังนั้น คำว่า “วิริยะ” จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หาก เราไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมาณได้ว่าเรามีฉันทะหลอก ๆ หรือศรัทธาหลอก ๆ ทั้งโกหก ตัวเองและหลอกผู้อื่น เพื่ออะไรนั้น ผลงานที่เขาทำจะชี้ชัดออกมาเองว่าทำเพื่ออะไร

3) **จิตตะ** คือ ใจที่จัดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จัดจ่อแล้วก็จะเกิดความรักครอบ ตาม คำนึงยิ่งใหญ่มา ปัจจุบันสังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมี

ภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาอ่านทำงานก็คิดว่าต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดีสักอย่างทำผิด ๆ ถูก ๆ อยู่อย่างนั้น แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียน หรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้ การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อย ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้อย่างนี้แล้วเราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจลึกซึ้งความรู้ไปโดยปริยาย

4) **วิมังสา** คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจากการมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจลณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กร หรือทบทวนชุมชน การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมามีเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่าเราควรจะอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมทั้งดงาม

พิทุร มลิวัดย์¹⁶ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดด้วยความพอใจด้วยความรักใคร่ในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อหน่ายในกิจที่ทำ เรียกว่า เต็มใจ วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น เรียกว่า แข็งใจ จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

16. พิทุร มลิวัดย์, *แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี*, (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2540).

ไม่วางธุระ คือ เมื่อทำอะไรด้วยความรู้จัก ไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณา ใคร่ครวญ ตรวหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ หรือเรียกว่า เข้าถึงวิมังสา ความหมั่นตรึกตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อสิ่งใดทำความรู้จักไตร่ตรองรู้จักพิจารณา ใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ หรือ เข้าใจ

ว.วชิรเมธี ได้กล่าวถึง การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อิทธิบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1) **ฉันทะ** คือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน

2) **วิริยะ** คือ พากเพียรทำ รักแล้วต้องขยัน ความขยัน คือ ภาคปฏิบัติกรของความรัก ความรักในงาน จะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความขำนาญก็จะไม่เกิด

3) **จิตตะ** คือ จดจ่ออย่างจิต หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไป ปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้งอย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ

4) **วิมังสา** คือ วินิจจวิชัย ได้แก่ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง เมื่อเราทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนา พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไร หากเราจำพุทธประวัติได้ก็จะพบว่า สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นเจ้าชาย สิทธัตถะเสด็จออกผนวชก็เป็นเพราะว่า พระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่ การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์

สรุปได้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นหนทางแห่งความสำเร็จ ประกอบด้วยหลัก 4 อย่าง ได้แก่ 1) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ 2) **วิริยะ** คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท อุตุน ไม่ท้อถอย 3) **จิตตะ** คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝั อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ และ 4) **วิมังสา** คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญ ตรวหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

3. สรุป

จากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา สามารถรับรู้ความต้องการจำเป็นในการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ 1) การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย (1) การบริหารงานวิชาการ (2) การบริหารงานบุคคล (3) การบริหารงานงบประมาณ และ (4) การบริหารงานทั่วไป และ 2) หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย (1) ฉันทะ (2) วิริยะ (3) จิตตะ และ (4) วิมังสา นอกจากนี้ยังสามารถนำผลจากการศึกษาการบริหารสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ไปพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนดและบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติยิ่ง ๆ ขึ้นไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว, 2546.
- ธีระ รุญเจริญ. ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ข้าวฟ่าง, 2553.
- ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล. ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร: ประมวลสาระเรื่อง การบริหารจัดการในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่การศึกษาเป็นฐาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). การทำงานที่เป็นสุข. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2537.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2549.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.
- พรรณพรพรช หัตถวงษ์. “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาตามหลักการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการพัฒนาท้องถิ่น สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุฏฐบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2562.
- พิฑูร มลิวัลย์. แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, 2540.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. โรงเรียนผลิตภาพ: สัตตทัศน์เพื่อการจัดการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2557.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ, 2542.
- ศิลป์ชัย อ่องตระกูล. “การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดการศึกษาพิเศษเรียนร่วมสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 4”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. คณะบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2553.

ว. วชิรเมธี. *คนสำราญ งานสำเร็จ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2551.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *การบริหารจัดการแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

M. Harris. *Supervision behavior in education*. New York: Prentice-Hall, 1963.